

HEDA JASON

(Jeruzalem)

**NARODNA
UMJETNOST**

1982

KNJIGA 19

izvorni znanstveni rad

Literarni dokumenti prošlosti i njihov odnos prema narodnoj književnosti

Narodna tradicija po autoričinu shvaćanju jest audio-vizualni oblik tradicije u društvima koja posjeduju dvije tradicije: onu pisanu viših slojeva i audio-vizualnu nižih. Zbog postojanja i pisanih formi tradicije (npr. grafitâ) terminu »narodni« daje autorica prednost pred terminom »usmeni«. Narodna književnost — koja je umjetnost, a ne samo dokument ili komunikacija — postoji u onim društvima koja se služe pismom. Temelji se na improvizaciji, podložnoj nesvjesnom kanonu. Taj je kanon stalan. Podvojena su mišljenja o tome potječu li književna djela drevnog Bliskog istoka iz audio-vizualne ili iz učene književne tradicije. Sporno je i pitanje radi li se o narodnoj, tzv. maloj tradiciji ili o nediferenciranoj tradiciji iz protoliterarnog razdoblja. Odnos između drevne književnosti Bliskog istoka i narodne književnosti istražuje se etnopoetičkom analizom — analizom stila korpusa tekstova i onom pripovijedanja u pojedinim djelima. Zaključno se konstatira da postoji veza između etnopoetskih tekstova i nekih drevnih tekstova, ali je ta veza veoma složena.

Ovaj je članak* posvećen jednom od pitanja koja postavljaju izdavači ovog zbornika, a to je: da li tekstovi s folklornim temama sačuvani iz ranijih vremena (misli se na pisane tekstove) koji nisu točni, doslovni zapisi direktne komunikacije, pripadaju folkloru?... Ili, da li folkloru pripadaju suvremeni tekstovi (tj. tekstovi koji su pismeno zabilježeni tokom posljednjih 100—150 go-

Autorica bi ovdje željela zahvaliti D. Segalu i A. Kempinskom, koji su dali svoje kritičke primjedbe o rukopisu; također i Y. Avishuru, U. Epsteinu i D. Shulmanu za bibliografske savjete; i R. Grafmanu za njegovu redakciju.

dina), čak i ako su isključeni iz neposredne komunikacije samim time što su zabilježeni?

Ako pratimo literaturu u zadnjih deset ili dvadeset godina, primijetiti ćemo porast u nastojanjima da se definira i redefinira predmet našeg polja istraživanja. Čini se da je to zanimanje rezultat općeg osjećaja nemira proširenog među istraživačima koji se bave humanističkim znanostima, do kojeg dolazi uslijed suvremenih problema s kojima se suočavaju. U modi je potraga za »relevantnošću« i »znanstvenošću«, a tradicionalni se ciljevi, postulati i metode istraživanja stavljaju pod znak pitanja.

Nije potrebno da se ovdje osvrćemo na sve sumnje i pokušaje ponovnog definiranja koji se nude na našem području. Ovaj zbornik, za koji smo zamoljeni da damo svoja mišljenja, prikazat će različite poglede i trendove, te je i sam rezultat tog općeg nemira. Prema tome, započet ću s razmatranjem predmeta našeg područja istraživanja (vidi Jason 1969, 1975, 1977), što ću dopuniti raspravom o problemu kritike teksta i na kraju primijeniti rezultate na skup drevnih tekstova.

1. Što je narodna književnost?

Što podrazumijevam pod »narodnom književnošću?« Pokušat ću to objasniti kratkim prikazom onoga što podrazumijevam pod »tradicijom,« njezinim načinom postojanja, društvom njezinih nosilaca kao i njezinim sadržajem.

1.1.1. Tradicija. »Tradicija« označava proces transmisije a) u vremenu = vertikalna transmisija (s generacije na generaciju) kulturnih duhovnih tvorevina, b) proces transmisije u prostoru = horizontalna transmisija = difuzija istih duhovnih tvorevina; i c) nažalost, termin »tradicija« označava također i skup duhovnih tvorevina koje »tradicija« prenosi što umanjuje jasnoću naših postavki.

1.1.2. »Narodno« i »audio-vizualno.« Misli se da je tradicija na koju se usredotočuje naše područje istraživanja u osnovi audio-vizualna, no postoje i neke pisane forme (grafiti, na primjer); nadalje, ono što znamo o prošlosti došlo je do nas samo u pisanoj formi, a moguće usmeno porijeklo tog znanja još nije istraženo. Zbog toga bih ovdje terminu »narodni« dala prednost pred terminima »audio-vizualni« ili »usmeni«.

1.1.3. Društvo. »Narodna tradicija« je po mom mišljenju audio-vizualna tradicija koju nalazimo u složenim društvima koja se služe pismom, tj. društvima koja posjeduju dvije tradicije: pisanu tradiciju centara i viših slojeva, koja se može shvatiti kao Redfieldov (1956, poglavlje III) »velika tradicija«, sa svim mogućnostima nagomilavanja znanja i kontakta tokom niza godina i u retrospektivi (vidi Parsons 1966, 26-27, 51-52. i Goody 1968, 1977) koje iz toga proizlaze, te audio-vizualna, odnosno »mala tradicija« nižih slojeva i manjih etnolingvističkih jedinica unutar šireg okvira.

Plemenska društva koja ne poznaju pismo imaju samo jednu vrstu tradicije, koja je nužno audio-vizualna, i nju treba odvojeno opisati i definirati. Njezine će se značajke, u odnosu prema ostalom dijelu kulture društva razlikovati od značajki audio-vizualne tradicije u složenim društvima koja se služe pismom (za razliku između kulture i društva vidi Kroeber i Parsons [1958] a za književnost društva koja ne poznaju pismo vidi Radin [1915, 1926, 1954-5, 1955, 1956]. **Bilješka 1:** Pojam »velike« i »male« tradicije uključuje i skup duhovnih tvorevina i procese transmisije. **Bilješka 2:** Međuodnosi pisanih i audio-vizualnih tradicija, te odnosi između različitih etničkih tradicija koje su i pisane i audio-vizualne u određenom slučaju područje su istraživanja, a ne stvar definicije i postulata (uzmimo za primjer hinduističku »veliku« tradiciju i indijske »male« audio-vizualne tradicije).

1.1.4. Predmet. Različite pojave kojima se bavi naša struka mogu se podijeliti na tehničke i simboličke tradicije. Tehnička tradicija uključuje svako ponašanje čiji je cilj da se proizvede ono što je potrebno za život: hrana, odjeća, zaklon, zdravlje, ratovanje. Simbolička tradicija organizira tehničko iskustvo prema različitim stupnjevima apstrakcije, počevši od društvene i ekonomske organizacije, preko vjerovanja i religije, pa sve do filozofskog i umjetničkog izraza; što je društvo složenije, to ovi posljednji postaju sve više i više odvojeni i nezavisni.

Bilješka 1: Ovako definiran, pojam »tradicije« manje se ili više preklapa s pojmom »kulture« (za klasifikaciju tih pojava vidi Parsons [1951], a za definicije kulture vidi Kroeber i Kluckhohn [1952]).

Bilješka 2. Zahvaljujući povijesnom razvoju znanosti i organizacije akademskih institucija u različitim zemljama, stručnjaci koji se bave proučavanjem tradicije (= »kulture,« »kulture i društva,« »čovjeka uopće«) nazivali su sami sebe etnografima, etnolozima, kulturnim antropolozima, folkloristima, »Volkskundler,« itd., upotrebljavajući posebne termine za one koji se bave posebnim užim granama, kao što su etnomuzikolozi ili etnopoetičari (za opis po zemljama vidi Jason, b.g.).

1.1.5. Umjetnička tradicija. Narodna književnost, muzika, ples i vizualna narodna umjetnost najnezavisnije su duhovne tvorevine i mogu se promatrati kao grupa pojava koje imaju posebne — umjetničke — kvalitete. Ove umjetnosti daju građu za stvaranje društvenih i vjerskih običaja (obreda), ceremonija (koje treba razlikovati od tehničkih običaja, tj. vještina koje se također prenose audio-vizualnom tradicijom).

Dok su, bez svake sumnje, svi dijelovi tradicije kulture međusobno ovisni, na nekoj razini, te je jasno da su se razvili zajedno, ozbiljno je istraživanje moguće provesti jedino ako odvojimo različite dijelove i svaki posebno u tancine ispitamo. Koje će šire ili uže područje istraživač izabrati kao svoj djelokrug, ovisi o njegovim interesima i posebnim kvalifikacijama. Istina je da je sve teže stvarati sinteze što se broj struka povećava i što je više vještine po-

trebno da bi se bilo koja od tih struka svladala. No, kako kaže moderna indijska poslovica, »ništa ne može nadomjestiti marljiv rad«...

Na osnovi dosadašnjeg razmatranja nastojat ću opisati u prvom redu narodnu književnost (etnopoeziju) kao područje koje sam odabrala.

1.2.1. Narodna književnost jest književnost, tj. umjetničko djelo, a ne samo kulturni ili povijesni dokument ili »komunikacija«.

1.2.2. Narodna književnost postoji u društvima koja se služe pismom; usmenu književnost društava koja ne poznaju pismo potrebno je razmotriti zasebno (vidi Radin 1955, 1956).

1.2.3. Narodna književnost postoji u svojoj izvedbi pred publikom i sastoji se od teksta, te od slušnih i kinetičkih komponenti; ponekad se dodaju i rekviziti (narodna umjetnost), kao na primjer u folklornom kazalištu.

Bilješka 1: Fiksiranje djela narodne književnosti pomoću pisma ili snimanja zvuka djelomična je »snimka« djela, a ne sâmo djelo; fiksiranje djela pomoću pokretnog filma njegova je potpuna »snimka,« ali još uvijek nije sâmo djelo (za sličan problem u jeziku vidi de Saussure, poglavlje VI, 1—2).

1.2.4. Narodna je književnost umjetnost koja se temelji na improvizaciji. Improvizacija se izvodi prema nekom nesvjesnom »etnopoetičkom kanonu« ili »kanonu narodne književnosti«, a taj se kanon sastoji od rječnika koji sačinjavaju jednostavne jedinice sadržaja i niz pravila prema kojima kombinacijama jednostavnih jedinica nastaju složene jedinice (vidi Jason i Segal 1977).

1.2.5. Budući da je narodna književnost umjetnost koja se zasniva na improvizaciji, svako se pojedino djelo mijenja od izvedbe do izvedbe; no etnopoetički kanon ipak ostaje stalan. Taj je kanon nesvjestan, tako da ga izvođač ne može ni izmisliti niti mu promijeniti sastavne dijelove. Rezultat je toga da se od prvih zabilježenih djela naovamo ne može primijetiti nikakav napredak narodne književnosti, njezinih rodova ili sižea unatoč varijabilnosti pojedinačnih djela. Za praktične svrhe, možemo uzeti da je narodna književnost nepromijenjiva kategorija (vidi Jason i Kempinski, b.g.),

2. Problem kritike teksta

Posjedujemo ogromne materijale (= izvore) koji sežu čak do prvih početaka pismenosti. Drevne i srednjovjekovne književnosti obiluju motivima, epizodama i cijelim sižeima koji su izrazito slični sadržajnim jedinicama srodnih opsega koje nalazimo u suvremenoj usmenoj književnosti. Što to znači? Folklorist razmišlja o tome da li ta stara djela mogu pridati povijesnu dimenziju usmenim djelima kojima se on bavi. Da li su ona izvor moderne usmene književnosti? Ili, suprotno tome, da li je usmena književnost izvor iz kojega su ta stara djela crpla svoju građu? Što nas postojanje tih starih djela uči o prirodi usmene književnosti uopće? Povjesničar se opet pita da li djela koja nalikuju

epovima ili legendama govore o povijesnim događajima ili su puka izmišljotina? Kakav je odnos djela kao što su drevni indijski epovi ili biblijske priče prema pravoj povijesti? Kakva je priroda tradicije koja je oblikovala ta drevna djela i uspjela održati živ interes za njih?

Odgovor na takva pitanja može se dati na osnovi razvijene kritike teksta i etnopoetičke teorije.

Naznačimo najprije približno mogućnost odnosa između usmenog teksta i njegova pisanog pandana.

2.1. Pretpostavljeni usmeni prethodnik i njegov pisani nasljednik.

2.1.1. Pisani tekst možemo shvatiti kao više ili manje točan zapis teksta neke usmene izvedbe. Primjer za to je »Homer« koji diktira **Ilijadu** pisaru (vidi Lord 1960, 124—138); Herodot koji je zapisao priče egipatskih svećenika (vidi, na primjer, Rampsinitovu **Priču o lopovu**, II, 121); pripovjedni materijali zabilježeni u Talmudu; Grimmove bajke.

2.1.2. Pisani tekst može biti manje ili više slobodna prerada usmene kompozicije, koja se time pretvara u novo književno djelo, kreaciju pjesnika. Takva je, na primjer, akadaska verzija u 12 pločica **Epa o Gilgamešu**, s kraja drugog milenija prije naše ere, koju je potpisao neki Sin-liqui-unninni (Jacobsen 1976, 195); Apulejev **Zlatni magarac**; srednjovjekovni »novellino« i zbirke egzempla, pučke knjižice koje su priređivali anonimni sastavljači; djela romantičara (Andersen, Puškin itd.).

2.1.3. Neko inače autorsko djelo može u većoj ili manjoj mjeri posezati za motivima iz narodne književnosti i realijama iz narodnih vjerovanja i tehničke tradicije kao građom, cjepkajući izvorni »narodni« proizvod na manje jedinice. Takva je Vergilijeva **Encida**; a u suvremenoj književnosti Mannov **Josip i njegova braća** i Joyceov **Uliks**.

2.1.4. Pjesnik piše svoje djelo namjerno oponašajući usmenu književnost; takvo djelo može dotjerati čak i do svjesnog falsifikata. Zna se da su se djela te vrste stvarala u doba romantizma: Scottove balade; Hoffmannove bajke; Mažuranićeva **Smrt Smail-Age Čengića**; libreto Mozartove **Čarobne frule**; **Labuđe jezero** Čajkovskoga itd.

Pomna kritika teksta često je potrebna kako bismo mogli razlikovati kompozicije pod 2.1.2. i 2.1.4.

2.1.5. Djelo narodne književnosti unutar okvira povijesnog pisanja može biti

2.1.5.1. Čitav narodni pripovjedni tekst (ep, legenda, novella) koji pripovijeda o nekoj historijskoj ili pseudohistorijskoj ličnosti, umetnut u neko inače historijsko djelo;

2.1.5.2. Različite legendarne osobine, koje se ne uzdižu do potpunog sižea, a koje se pripisuju povijesnim ličnostima.

Obje vrste etnopoetičkog materijala možemo naći, na primjer, u biblijskim povijesnim knjigama, asirskim analima, Herodotovim kazivanjima; u srednjovjekovnim kronikama i svetačkim legendama; u anegdota o suvremenicima i glasinama za koje se misli da su istinite.

2.2. Pisani izvor i usmeni oblik koji je izveden iz njega.

Obratno: mnogo je teže utvrditi prelaženje djela iz prethodnih pisanih oblika do njihova kolanja u usmenoj formi. To je područje otvoreno širokom (često i preširokom) nagađanju: ne možemo promatrati ništa od onoga što je prethodilo našem vremenu, a istraživanje suvremenih činjenica zahtijeva sistematična, pažljiva, pomna i dugotrajna promatranja. Navođenje nasumce primjera ovakvog ili onakvog ponašanja pripovjedača ne može zamijeniti sistematično proučavanje. Da bismo dobili rezultate koji bi se s nekom vjerodostojnošću mogli projicirati u prošlost, te će se pojave morati istražiti u velikom broju kultura i morat će se izdvojiti modeli koji su im zajednički.

To do sada još nije učinjeno. Problem postaje još složeniji ako uzmemo u obzir da njegovo razumijevanje ovisi o našem shvaćanju prirode i struktura procesa tradicije i transmisije uopće, a to područje istraživanja do sada nije ni dodirnuo.¹

Rasprava o transmisiji od pisane do usmene prezentacije do sada se usredotočavala na dva žarišta:

2.2.1. Uloga propovjednika u srednjovjekovno i moderno doba u Evropi i na Srednjem istoku; propovjednik preobražava pisani tekst u usmenu izvedbu;

2.2.2. Individualno čitanje ili, kao varijanta, slušanje druge osobe koja čita naglas (opažanja kao ona što ih je izvršio Noy 1963, 19, pokazuju kako ova tema može biti problematična); uglavnom su samo pučke knjižice stizale do priproste publike.²

2.3. Okvir

Takav je opći okvir u kojemu svaki tekst, bilo pisan ili usmen, mora naći svoje mjesto. No da bismo razmotrili neki tekst unutar tog okvira, moramo utvrditi njegovu inherentnu »etnopoetičnost«. Kada istraživač sam bilježi neko djelo, nema sumnje u pogledu toga da li je ono audio-vizualno ili ne — on je čuo i vidio izvedbu. No da bi se utvrdila druga svojstva djela, potrebna je dobro definirana etnopoetička teorija. Da li je tekst koji je istraživač zabilježio

1. Lordovo (1960) istraživanje najbolje je koje poznajemo na ovom području. Radovi Sokolova (1924), Azadovskoga (1926), Nikiforova (1930), L. Dégh (1962) i Stockmanna (1963) bave se biologijom etnopoetike. Noviji rad u vezi s aspektom »izvedbe«, koji su izvršili američki stručnjaci, ne zasniva se na sistematičnom terenskom radu, te ne pridonosi razjašnjavanju problema (vidi Goldstein i Ben-Amos 1975).

2. Postoje neke informacije o posebnim profesionalnim i poluprofesionalnim izvođačima u visokim azijskim kulturama o kojima se izvješćuje da su pismeni te da kombiniraju neke vrste pisanih djela s narodnom tradicijom u audio-vizualnoj izvedbi; taj se audio-vizualni rad može opet fiksirati pisanjem. Tu pojavu treba odijeliti od nastavljanja tradicije učenjem pisanih djela napamet, kao što je to slučaj s klasičnom indijskom književnošću, Zend-Avestom i Koranom (za Tursku vidi Eberhard 19 i Korogly 1979; za Indiju Staal 1961. i Arunachalam 1976; za Kinu Riffin 19; za Japan Kishibe 1966, III, 3). Potrebno je provesti sistematično istraživanje čitavog tog predmeta prije no što uzmognemo reći bilo što određeno.

etnopoetičko djelo ili samo dio slučajnog razgovora? Istraživačeva teorija morala bi pomoći da se odgovori na to pitanje.

Složeniji slučaj kritike teksta predstavljaju djela koja je zabilježio neki drugi istraživač. Moram prihvatiti podatke koje drugi pružaju o toj izvedbi kao nešto što se samo po sebi razumije jer ih ne mogu provjeriti, budući da je izvedba događaj koji se ne može reproducirati. Budući da je velika većina tekstova zabilježena ručno, bez opreme za snimanje zvuka, moramo pažljivo ispitati kvalitetu tako dobivenog teksta. U kolikoj je mjeri neki tekst potpun, ili da li on samo rezimira riječi pripovjedača (dok god se zadržava forma stiha, tekstove u stihu nije praktično rezimirati; no ponekad se narativni tekstovi bilježe u proznom obliku, iako se izvode u stihovima); u kojoj je mjeri izvorni stil prilagođen stilu onoga koji ga bilježi. Kvaliteta teksta ovisit će o vještini onoga koji ga bilježi, kao i o ciljevima i teorijama koje slijedi.

Ako odemo još dalje u prošlost, naići ćemo na tekstove koji nisu bili zabilježeni na terenu, već su se pisali ili sastavljali prema ukusu i sposobnostima pisca/pjesnika. Kako možemo znati da li ti tekstovi imaju bilo kakve veze s narodnom književnošću? Uobičajena je metoda navođenje sličnosti u sadržaju. To, po mom mišljenju, ne zadovoljava, pogotovo ne za svrhe koje pred sebe postavlja povjesničar. Zar situacije iz stvarnog života ne mogu nalikovati događajima iz priča? Može li naša teorija pomoći povjesničaru da razlikuje jedno od drugoga? I što možemo mi, etnopoetičari, etnolozi i antropolozi, naučiti od drevnih tekstova, čiju smo etnopoetičnost na ovaj ili onaj način utvrdili? Kada bismo imali dobru etnopoetičku teoriju (a mislim da je imamo kada je u pitanju etnopoetička gramatika — vidi gore paragrafe 1.2.4) i kada bismo, služeći se njome, mogli razvrstati tekstove koji imaju nekakve veze s etnopoezijom (u smislu koji je gore opisan: paragrafi 1.2), tada bismo mogli doprijeti do povijesne dubine od nekoliko tisućljeća za vrednovanje književnog proizvoda audio-vizualne tradicije (vidi Jason i Kempinski, b.g., za pokušaj da se rezimira i da se izvedu zaključci iz jednog aspekta nalaza ove vrste iz drevnih književnosti Bliskog istoka). Ta bi povijesna dubina mogla baciti novo svjetlo, na primjer, na problem razvoja narodne književnosti ili na odnose narodne književnosti prema drugim oblicima društva njezinih nosilaca, suvremenog ili prošlog, i na njihovo psihičko ustrojstvo (vidi raspravu kod Jason 1977, 277—280).

No, vratimo se povjesničaru. Vjerujem da će postojeća etnopoetička teorija i predviđeni razvoj njezinih metoda pomoći da se odgovori na pitanja povjesničara o prirodi određenih tekstova koje on nalazi u svojim izvorima i dokumentima; religiozni tekstovi i dokumenti mogu se posebno korisno istraživati uz pomoć etnopoetičkih sredstava (razlozi koji stoje iza toga još uvijek se istražuju; vidi dalje paragraf 3). Temeljito ispitivanje, uz pomoć etnopoetičkih sredstava, može pokazati da li neki tekst stoji u vezi s narodnom književnošću ili je zapis o stvarnim događajima; ili, ono može pomoći da se riješe filološki problemi kritike teksta koji su inače nerješivi. No nažalost, to se ne može reći i za tradiciju koja je proizvela te tekstove budući da etnopoetika još nije dovoljno istražila prirodu audio-vizualne tradicije (vidi gore, paragrafe 1.1. i bilješku 1).

3. Drevna književnost Bliskog istoka

Drevni nam je Bliski istok ostavio bogate pisane zapise, među kojima nalazimo i *belles lettres* i povijesna djela.³ U nekima od njih možemo uočiti sličnosti s narodnom književnošću s obzirom na sadržaj, dok je za druge karakterističan formulni stil koji uvelike podsjeća na stil modernih etnopoetskih djela s istog područja (vidi Jason 1977, primjer 2 c). Što to znači? Da li je to slučajno? Ili bismo trebali pretpostaviti da postoji sreden odnos između to dvoje, kakva god bila priroda i smjer tog odnosa?

U posljednjim desetljećima pojavio se živ interes za ta pitanja u stručnjaka koji se bave drevnim Bliskim istokom, kao i onih koji se bave studijem **Biblije**. U Skandinaviji se na području biblijskih proučavanja razvila čitava škola »usmene tradicije«, te se tekstovi podvrgavaju raznovrsnim sredstvima književne analize. Nekoliko je časopisa posvećeno isključivo tom predmetu (vidi »**Linguistica Biblica**« i »**Semeia**«), a i drugi su požurili da izdaju djela te vrste. Rasprave su usredotočene na tri glavne točke: (a) priroda tradicije koja je proizvela drevne tekstove; (b) stilističke sličnosti između drevnih pisanih tekstova i moderne etnopoetije; i (c) analize pojedinačnih tekstova čiji sadržaj podsjeća na sadržaj modernih etnopoetskih djela.

3.1. Društvo. Društvo drevnog Bliskog istoka bilo je složeno, s korporacijama školovanih pisara, nosilaca pisane tradicije (»velika tradicija«). Ta je tradicija bila zajednička svim društvima drevnog Bliskog istoka (osim Egipta, koji je uslijed svoje relativne geografske izdvojenosti bio marginalan sve do približno kraja trećeg tisućljeća prije naše ere; kada je došlo do prisnijih veza sa semitskim svijetom, obje su kulture već bile potpuno razvijene).

3.2. Tradicija. Kojoj vrsti tradicije pripada književnost drevnog Bliskog istoka? Nema sumnje o njezinoj pisanoj prirodi, tj. postojanju učene pisane tradicije kojom se ova književnost prenosila barem jedno ili dva tisućljeća. No nemamo dokumenata o prvotnom izvoru te književnosti. Teoretičari književne povijesti pretpostavljaju da ta djela, kao i književnost uopće, imaju audio-vizualno porijeklo; povjesničari i filolozi, koji vrlo dobro poznaju taj materijal, pretpostavljaju da su ona proizvod učene književne tradicije. Tako pitanje da li su pisari preuzeli neku audio-vizualnu tradiciju ostaje otvoreno. Ako je tako, da li su je preuzeli djelomično ili u potpunosti? Ili da li su nadareni pisari pjesnici sastavljali djela koja su sami izmislili? Odakle se razvio hetitski i drevni izrealski historiografski žanr (Cancik 1976): Da li su priče u **Knjigama sudačkim** i Samuelova povijesna kazivanja manje-više točna ili su to epski pripovjedni tekstovi (tj. pjesnička fikcija)? Tko je stvorio formulnu (u Lordovu smislu 1960) poeziju babilonskih himni i biblijskih psalama? Da li je neki bard pje-

3. Popis književnih djela na sumerskim, babilonskim, asirskim i zapadnosemitskim jezicima, kao i na hetitskom, dao je Berger (1967—1975), koji daje pune podatke o izdanjima, prijevodima, prijevodima i istraživanjima svakog djela. Nisu sve pločice koje se čuvaju u muzejima dešifrirane; mnogi dešifrirani tekstovi stoje nam na raspolaganju samo u formi klistastog pisma, te još čekaju prijenos u drugo pismo i prijevod. To se u prvom redu odnosi na veliki arhiv (oko 18000 pločica!) drevnog grada Eble (južno od Allepoa, Sirija), koji potječe iz dvadeset i četvrtog do dvadeset i petog stoljeća p. n. e. i tek je nedavno otkriven.

vao o pothvatima Gilgameša, Etana, Lugalbandaili Tukulti-Ninurta Ia? Ili su ta djela — nađena na pločicama ispisanim klinastim pismom — književna i povijesna djela učenih literata?

U samom drevnom bliskoistočnom zapisu mogla sam otkriti samo dva navoda koji bi se (vrlo uslovno) mogli protumačiti kao opisi barda koji pjeva epsku (?) poeziju:

(1) (Opisuje se gozba za stolom boga Baala)

»... Netko se diže, zapoja i zapjeva,
Činele bjehu u rukama svirača,
Pjevaše junak ugodna glasa
O Baalu u uvali Zefonskoj«.

(Ugaretska pjesma, oko 14. stoljeća p.n.e.; Gibson 1978, 46, redovi 18—21).

(2) Drugi primjer opisuje Davida kao muzičara koji pjeva Saulu:

»... I kada zao duh od Boga bješe nad Saulom, zbi se da David uze harfu, i zasnira rukom svojom; i Saul se razvedri, i bi mu dobro, a zao ga duh napusti«. (Samuel I, 16, 23).

»... I zao duh poslan od Boga dođe Saulu, dok sjedaše u kući svojoj s kopljem u ruci: i David zasnira rukom svojom«. (Samuel I, 19, 9).

Nigdje se ne primjećuje kakvu je vrstu pjesama ili muzike svirao Baalov muzičar ili David dok je svirao Saulu. To bi mogle biti epske pjesme, no mogle bi jednako tako biti i lirske pohvalnice (u Baalovu slučaju to bi mogla biti himna).

Ako prihvatimo tezu o audio-vizualnoj osnovi ove književnosti, javljaju se nova pitanja: da li se tu radi o narodnoj tradiciji (»maloj« tradiciji) ili o nediferenciranoj tradiciji koja potječe još iz protoliterarnog razdoblja drevne bliskoistočne kulture? Tko su bili nosioci te tradicije? Prosječni bardi čiju je publiku sačinjavao »svatko«? Ili je to bila tradicija uske grupe: svećenika, »proroka«, pisara ili drugih profesionalnih grupa? Navedimo jedan primjer: čini se da talmudski aggadah, apokrifna legenda i vrlo rana kršćanska legenda pripadaju, barem djelomično, audio-vizualnoj tradiciji uskih krugova literata koji su imali svećeničke i »proročke« sklonosti.

Budući da, nažalost, etnopoetika i etnologija uopće nisu učinile mnogo kako bi ispitale procese tradicije, velikom dijelu rada koji su izvršili istraživači **Biblije** i drugi stručnjaci nedostaje činjenična podloga (za rani izvještaj o skandinavskoj školi »usmene tradicije« u proučavanju **Biblije** vidi Nielsen 1954, a za novija djela i bibliografiju o tom predmetu vidi Culley 1976).

Budući da istraživanje tradicije (»biologija etnopoetike«, »proučavanje izvedbe«) za sada još ne može razjasniti odnose između drevne književnosti Bli-

skog istoka i narodne književnosti, moramo se obratiti etnopoetičkoj analizi. Na tom području rad se odvijao unutar dvije discipline, a to su analiza stila korpusa tekstova i analiza pripovijedanja u pojedinačnim djelima.

3.3. Stil. Većina proučavanja pjesničkih značajki i stila drevne književnosti izvršena su, više ili manje uspješno, uz pomoć Lordovih koncepcija (1960) ili koncepcija opće poetike (vidi Alonso-Schoekel 1971. i Moor 1978). Cancik (1976) pokušao je izvršiti vrlo približnu književnu (ne etnopoetičku!) analizu hetitskih i drevnih izraelskih historiografskih zapisa; takva bi analiza trebala biti od pomoći pri sređivanju povijesnih činjenica i književnih konvencija u drevnim tekstovima.

3.4. Pripovijedanje. Proučavanja pripovjedne strukture pojedinih djela izvršena su uz pomoć sredstava modernih književnih i etnopoetičkih teorija, koje su i same zasnovane na pojmovima preuzetim iz lingvistike i logike. Ta su proučavanja bez sumnje dokazala da se tekstovi mogu podvrći takvoj analizi, te da ona može dati zanimljive rezultate. Navedimo, kao primjer, analizu sintaktičkih i semantičkih struktura priče o Davidu i Golijatu (Samuel I, 17 — vidi Jason 1979). Bilo je moguće u potpunosti analizirati tu priču uz pomoć postojećih etnopoetičkih sredstava, te se, kao rezultat, mogla svrstati u određenu etnopoetičku podvrstu. U slučaju priče o Davidu, analizom se došlo do predloženog rješenja filološkog problema u Samuel I, 17, a to je pitanje o cjelovitosti i prvenstvu masoretskog teksta pred septuagintskom verzijom priče. Prema tome, treba razjasniti još jednu značajku biblijske tradicije: u masoretskom tekstu David je dva puta predstavljen Saulu i dva puta mu se nudi ruka Saulove kćeri (Samuel I, 16, 14—23 i 18, 20—28; 17, 12—31 i 55—58; 18, 1—5). U septuaginti su izostavljena udvostručenja u 17. poglavlju, što je olakšalo tok pripovijedanja u čitavoj **Knjizi Samuelovoj**. Masoretski tekst, dakle, može svjedočiti o tradiciji koja poznaje dva zasebna pripovjedna teksta (u prozi ili stihu) koji sačinjavaju ciklus (te su time skloniji ponavljanju događaja negoli uključivanju jednog kontinuiranog pripovjednog teksta); takvo stanje stvari odgovara obilježjima epske narodne (audio-vizualne) tradicije (za dalje primjere izučavanja pojedinačnih djela vidi Cooper 1975; Güttgemanns 1978. u »**Linguistica Biblica**« i »**Semeia**« 1975; Gurney 1972; Jason 1977, 1980; Lai 1974; Marin 1971; Marin i Chabrol 1974).

3.5. Jason i Kempinski (b.g.) pokušali su stvoriti cjelokupnu sliku: tekstovi drevnog Bliskog istoka u kojima se primjećuju sadržajne sličnosti s modernim narodnim pričama sakupljeni su i za njih su izrađeni indeksi prema tipovima i motivima, a definiran je i žanr kojemu pripadaju. Pokazalo se da je književni sistem do kojeg smo došli sličan sistemu moderne narodne književnosti koju nalazimo na istom geografskom području.

3.6. Kritika teksta. Rezultati ispitivanja o kojima smo govorili u paragrafima 3.3.—3.5. ukazuju na neujednačenost odnosa drevnih tekstova prema narodnoj književnosti. Taj odnos prekriva širok raspon od gotovo točnih bilježenja do slobodnih prerada. Priča o siromahu iz Nippura, biblijski psalmi, talmudske

priče i ranokršćanske legende primjeri su prilično točnog bilježenja; verzija u dvanaest pločica **Epa o Gilgamešu** Sin-liqi-unninija (za čiji proces rasta postoje dokumenti od sumerskih epskih pjesama nadalje) i **Knjiga Samuelova** primjeri su prerađenih djela. Danas teško možemo razlikovati falsifikate (paragraf 2.1.4) od drugih oblika; aspekt upotrebe rascjepkanih etnopoetičkih elemenata sadržaja pri stvaranju novih djela za drevnu književnost Bliskog istoka još nije istražen. Prema tome, ne smijemo generalizirati, već je svako djelo ili ciklus djela potrebno zasebno ispitati.

3.7. Novi problemi. Na kraju, mogli bismo dati izvještaj o još neobjavljenom djelu koje je razotkrilo nove probleme u etnopoetičkoj teoriji. U analizi drevnih djela primijećeno je da su etnopoetski modeli koji su se do sada razvili (Propp 1928. i Skaftymov 1924) nepodesni da bi se izašlo na kraj s tim materijalom. Na osnovi drevnih i njima (po sižeu) sličnih modernih djela stvoren je nov model (Jason 1980), no ni on nije zadovoljio. Javlja se problem razine, i čini se, **nasuprot prihvaćenim mišljenjima**, da se Skaftymovljev model ruske epike i Proppov model herojske bajke nalaze na različitim razinama s obzirom na organizaciju djela, uslijed različite organizacije epike i bajki. Ti su uvidi potakli novi niz problema u istraživanju bajki i narodne epike.

Vratimo li se pitanju koje smo postavili na početku naše rasprave o prirodi drevnih tekstova, možemo ponovo postaviti problem na ovaj način: može se ustanoviti veza između etnopoetskih tekstova i nekih tekstova koji su sačuvani iz ranijih vremena; no ta je veza složena. Etnopoetička teorija nam može pomoći pri rješavanju problema kritike teksta kao i filoloških problema drevnih tekstova; rješenja će, sa svoje strane, dati povijesnu dubinu etnopoetičkim proučavanjima, te mogu razotkriti i nove probleme koje će riješiti etnopoetika. No ne smijemo uzeti drevne tekstove kao prvobitni materijal na osnovi kojega treba razviti etnopoetičku teoriju; samo tekstovi čija je audio-vizualna priroda sa sigurnošću dokazana mogu poslužiti kao osnova za rješavanje problema.

Prevela s engleskog L. Moravac

Bibliografija

- Luis Alonso-Schoekel, **Das Alte Testament als literarisches Kunstwerk**, Bachem, Köln 1971.
- M. Arunachalam, **Ballad Poetry, Tiruchitrabalam** (India), Gandhi Vidyalayam 1976.
- Mark Asadovskij, **Eine sibirische Märchenerzählerin**, FFC 68, Helsinki 1926. (engl. prev. Austin, Texas 1974).
- Rykle Borger, **Handbuch der Keilschriftliteratur**, 3 knj., de Gruyter, Berlin 1967—1975.
- Hubert Cancik, **Grundzüge der hethitischen und alttestamentlichen Geschichtsschreibung**, Harrassovitz, Wiesbaden 1976.
- J. S. Cooper, **Structure, Humor and Satire in the Poor Man of Nippur**, »Journal of Cuneiform Studies«, 27, str. 163—174, 1975.
- Robert C. Culley, (izd.), **Oral Tradition and Old Testament Studies**, »Semeia«, knj. 5, 1976.
- Linda Dégh, **Märchen, Erzähler und Erzählgemeinschaft**, Akademie, Berlin 1962. (engl. prev.: **Folktales and Society**, Bloomington 1969).
- Wolfram Eberhard, **Minstrel Tales from Southeastern Turkey**, University of California Press, Berkeley 1955.
- J. C. L. Gibson, (izd. i prev.), **Canaanite Myths and Legends**, Clark, Edinburgh 1977.
- J. R. Goody, **The Domestication of the Savage Mind**, Cambridge University Press, Cambridge 1977.
- J. R. Goody, (izd.), **Literacy in Traditional Societies**, Cambridge University Press, Cambridge 1968.
- Erhardt Güttgemanns, **Einführung in die Linguistik für Textwissenschaftler**, »Linguistica Biblica«, Bonn 1978.
- Kenneth Goldstein i Dan Ben-Amos, (izd.), **Folklore: Performance and Communication**, Approaches to Semiotics 40, Mouton, The Hague 1975.
- O. R. Gurney, **The Tale of the Poor Man of Nippur and its Folktale Parallels**, »Anatolian Studies«, 22, str. 149—158, 1972.
- Thorkild Jacobsen, **The Treasures of Darkness; a History of Mesopotamian Religion**, Yale University Press, New Haven 1976.
- Heda Jason, **A Multidimensional Approach to Oral Literature**, »Current Anthropology«, 10, str. 413—426, 1969.
- Heda Jason, **Ethnopoetics: A Multilingual Terminology**, Israel Ethnographic Society, Jerusalem 1975.
- Heda Jason, **Ethnopoetry: Form, Content, Function**, »Linguistica Biblica«, Bonn 1977. (a).
- Heda Jason, **Der Zinsgroschen: Analyse der Erzählstruktur**, »Linguistica Biblica«, br. 41/42, str. 49—87, 1977 (b).
- Heda Jason, **The Story of David and Goliath: A Folk Epic**, »Biblica«, 60, str. 36—70, 1979.

heda jason: literarni dokumenti prošlosti i njihov odnos prema narodnoj književnosti

- Heda Jason, **Ilja of Muroma and Tzar Kalin. A Proposal for a Model for the Narrative Structure of an Epic Struggle**, uskoro će izići u »Slavica Hierosolymitana«, 1980 (a).
- Heda Jason, **The Poor Man of Nippur: An Ethnopoetic Analysis**, uskoro će izići u »Journal of Cuneiform Studies«, 1980 (b).
- Heda Jason, **Paths to Folk Literature** (rpk.), b. g.
- Heda Jason i Aharon Kempinski, **How Old are Folktales?** uskoro će izići u **Proceedings of the VII Congress of Folk-Narrative Research** (Edinburgh, aug. 1979), b. g.
- Heda Jason i Dmitri Segal, (izd.), **Patterns in Oral Literature**, Mouton, The Hague 1977.
- Shigeo Kishibe, **Traditional Music of Japan**, Tokio 1966.
- H. G. Korogly, (izd.), **Emrah i Sel'vi, Neobyknovennye priključenija Karaoglana i drugie tureckie narodnye povesti**, Nauka, Moskva 1979.
- A. L. Kroeber i Clyde Kluckhohn, **Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions**, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1952.
- Pham hu'u Lai, **Sinn-Erzeugung durch den Glauben: Widerlegte/Begründete religiöse Autoritäten: Strukturelle Analyse von Matth 27, 57—28, 20**, »Linguistica Biblica«, br. 32, str. 1—37, 1974.
- Albert B. Lord, **The Singer of Tales**, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1960.
- Louis Marin, **Semiotique de la Passion. Topiques et figures**, Aubier, Paris 1971.
- Louis Marin i Claude Chabrol, **Le récit evangelique**, Aubier, Paris 1974.
- J. C. de Moor, **The Art of Versification in Ugarit and Israel**. Prvi dio u: **Studies in Bible and the Ancient Near East**. Presented to Samuel E. Loewenstamm on his Seventieth Birthday. Ed. by Y. Avishur and Y. Blau, str. 119—150. Drugi dio u: »Ugarit Forschungen«, 10 (1978), str. 187—215, 1978.
- Nicholas Nielsen, **Oral Tradition**, SCM Press, London 1954.
- Aleksandr I. Nikiforov, **Teperešnij zaonezkij kazkar-opovidač**, »Etnografičnij visnik«, br. 9, str. 143—186, 1930.
- Dov Noy, (izd.), **Jefet Schwili erzählt**, de Gruyter, Berlin 1963.
- Talcott Parsons, **The Social System**, Free Press, New York 1951.
- Talcott Parsons, **Societies. Evolutionary and Comparative Perspectives**, Prentice, Englewood Cliffs, N. J. 1966.
- Vladimir J. Propp, **Morfologija skazki**, Academia, Leningrad 1928; Nauka, Moskva 1969. (engl. prev. Bloomington 1958, 1968, Austin, Texas).
- Paul Radin, **Literary Aspects of North American Indian Mythology**, Canada Geological Survey, »Museum Bulletin«, br. 16, Ottawa 1915.
- Paul Radin, **Literary Aspects of Winnebago Mythology**, »Journal of American Folklore«, 39, str. 18—52, 1926.
- Paul Radin, **The Evolution of an American Indian Prose Epic**, Basel 1954—1956.

Paul Radin, **The Literature of Primitive Peoples**, »Diogenes«, 12, str. 1—28, 1955.

Paul Radin, **The Trickster: A Study in American Mythology**, New York 1956.

Robert Redfield, **Peasant Society and Culture**, University of Chicago Press, Chicago 1956.

B. Riftin, **Istoričeskaja epopeja i fol'klornaja tradicija v Kitae**, Nauka, Moskva 1970.

Ferdinand de Saussure, **Course in General Linguistics**, The Philosophical Library, prev. W. Baskin New York 1959.

Aleksandar Skaftymov, **Poetika i genezis bylin**, Yaksanov, Moskva 1924.

Boris Sokolov, **Skazitell**, Gosizdat, Moskva 1924.

J. F. Staal, **Nambudiri Veda Recitation**, Mouton, The Hague 1961.

Doris Stockmann, **Der Volksgesang der Altmark**, Akademie, Berlin 1963.